

ДЕТЕРМІНАНТИ ВРАЗЛИВОСТІ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

Н. В. Волченко

Статтю присвячено дослідженню окремих аспектів продовольчої безпеки країни. Автором здійснено узагальнення даних щодо формування деяких індикаторів системи продовольчої безпеки, зокрема детермінантів вразливості; сформульовано висновки відносно оптимальності поточних показників вразливості продовольчої безпеки у світі та в Україні.

Ключові слова: продовольча безпека, детермінанти вразливості продовольчої безпеки, імпорт, іригація, продовольство.

Постановка проблеми. Показники світової статистики свідчать про тенденцію до покращення стану глобальної продовольчої безпеки. У 2011-2013 рр. кількість осіб, які мають недостатнє харчування для забезпечення повноцінного існування, зменшилася порівняно з 2010-2012 рр. на 3% і становила 842 млн. осіб. Загальна кількість осіб, що не отримують достатнього харчування за останні 20 років зменшилася на 17%. Тобто, очевидним стає прогрес у вирішенні частини проблем продовольчої безпеки, здебільшого за рахунок інтенсифікації процесів економічного розвитку найменш розвинутих країн. При цьому, у країнах, де продовольча безпека не знаходиться у площині наявності, фізичної та економічної доступності продуктів харчування, залишається досить складним питання щодо детермінантів вразливості та потрясіння. Особливо дане питання набуває актуальності у зв'язку із інтенсифікацією інтеграційних процесів, коли продовольча безпека набуває додаткових факторів взаємозалежності із зовнішньоторгівельною безпекою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми продовольчої безпеки значна увага приділяється у працях як закордонних, так і вітчизняних науковців, серед яких слід відзначити Амбросова В. Я., Білика Ю. Д., Бойка В. І., Власова В. І., Галушко В. П., Квашу С. М., Лукінова І. І., Олійника В. М., Пасхавера Б. Й., Румянцеву Е. Е., Саблука П. Т., Топіху І. Н., Черевка Г. В, Шубравську О. В та ін. Не зменшуючи значення робіт даних науковців слід зазначити, що додаткового висвітлення потребує визначення сутності детермінантів вразливості продовольчої безпеки та їх поточного стану.

Формулювання цілей статті. Основними цілями здійснення даного дослідження є проведення аналізу сутності та стану детермінантів вразливості продовольчої безпеки на сучасному етапі розвитку світового господарства.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продовольча безпека на індивідуальному рівні, рівні господарства, держави, регіону чи світу досягається у тому випадку, коли всі люди у будь-який час мають фізичний, економічний та соціальний доступ до достатньої

кількості безпечних та поживних продуктів харчування з метою задоволення своїх потреб та вподобань у їжі, щоб вести активний та здоровий спосіб життя [6, с. 28]. Одночасно з цим, зовнішньоторговельна безпека – це стан зовнішньоторговельних відносин, що свідчить про спроможність держави протистояти впливу зовнішніх загроз у міжнародній торгівлі та мінімізувати заподіяні ними збитки, активно використовувати участь у світовому поділі праці для створення сприятливих умов розвитку експортного потенціалу і раціоналізації імпорту, забезпечувати відповідність зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам [8, с. 8]. Виникає потреба збалансування заходів щодо розвитку експортного потенціалу та забезпечення зменшення імпортозалежності держави.

Звертаючись до досвіду країн Європейського Союзу у сфері дотримання продовольчої безпеки, необхідно враховувати специфіку забезпечення продовольчої безпеки на міждержавному рівні. В рамках ЄС діє свобода руху товарів, в тому числі і продовольчих, що потребує гармонізації національних концепцій, принципів та процедур забезпечення продовольчої безпеки. Продовольчу безпеку можна вважати однією з причин появи Спільної аграрної політики (САП) ЄС. Сьогодні основним напрямом цієї політики стало забезпечення продовольчої безпеки не лише у внутрішньому, а і у зовнішньому просторі, тобто САП ЄС намагається вирішити глобальну проблему забезпечення продовольством. В середині інтеграційного угруповування особлива увага приділяється попиту на продовольчі товари. В принципі, цей попит може задовольняти харчова промисловість без зовнішнього втручання, але в такому випадку ринок не завжди зможе гарантувати такі елементи, як продовольча безпека під час кризи, стабільні ціни на продукти харчування, здорові продукти харчування по доступним цінам, продовольче різноманіття, доступні продукти харчування для бідних, особливо під час кризи [3, с. 164].

Реальний стан справ щодо даних позицій відображається у детермінантах вразливості продовольчої безпеки. Організація з продовольства та сільського господарства ООН (ФАО) при визначенні проявів вразливості детермінантів продовольчої безпеки, визначає три основні позиції, зокрема, показник залежності від імпорту зернових; відсоткову долю орних земель, що забезпечені обладнанням для іригації; долю імпорту продовольства у загальному обсязі імпортованих товарів.

Показник залежності від імпорту зернових визначається як співвідношення імпортованих зернових до суми виробництва зернових та імпорту зернових за мінусом експортованого обсягу. Фактично визначається доля імпорту зернових у загальному обсязі, що залишився на території держави. За останні 5 років спостерігається чітка тенденція до зниження рівня залежності від імпорту зернових з 0,79% у 2009 р. до 0,35% у 2013 р. (рис. 1.).

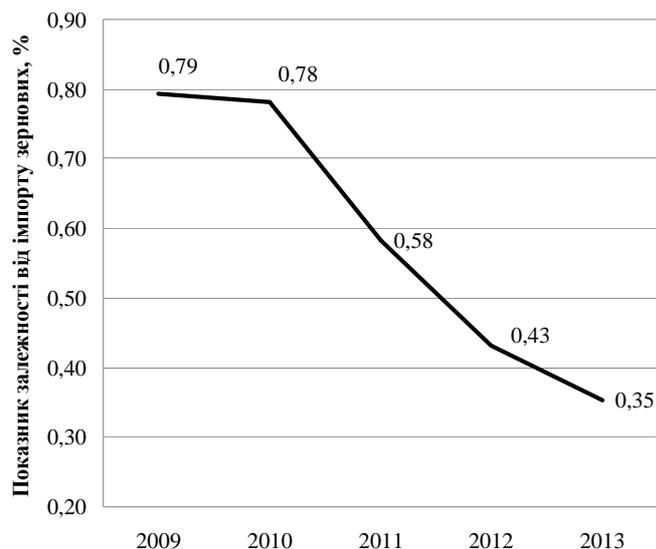

Рис. 1. Показник залежності від імпорту зернових України у 2009-2013 рр.

Відбувається даний процес на фоні зростання середньої урожайності зернових на 33,9% за останні п'ять років (з 29,8 ц/га у 2009 р. до 39,9 ц/га у 2013 р.), що призвело до збільшення обсягів виробництва на 26,4%. При цьому, обсяги експорту збільшилися на 43,5% і становили у 2013 р. 28,7 млн.т, а обсяги імпорту скоротилися на половину до 0,1 млн.т.

Активна реалізація експортного потенціалу не перешкоджає формуванню необхідних для держави запасів зерна. Так, відповідно до даних Звіту про стан продовольчої безпеки України у 2012 р. на початок 2013 р. у державному інтервенційному фонді було в наявності 1680 тис. тонн зерна, обсяг середньорічного внутрішнього споживання населенням хліба і хлібопродуктів у перерахунку на зерно, за даними статистики, становив 6653 тис. тонн. Виходячи з цього, індикатор достатності запасів зерна склав 25% [1]. Порівняно з 2009 р. даний показник збільшився на 13,6 відсоткових пункти, в тому числі на 8,7 відсоткових пункти за останній рік, що в цілому свідчить про позитивні тенденції щодо дотримання детермінантів вразливості продовольчої безпеки. Відповідно до статті 9 Закону України «Про державну підтримку сільського господарства України» з метою забезпечення продовольчої безпеки Аграрний фонд формує державний інтервенційний фонд, який стосовно кожного об'єкта державного цінового регулювання не може бути меншим, ніж 20% обсягів їх річного внутрішнього споживання за попередній маркетинговий період. Обсяг внутрішнього споживання окремого об'єкта державного цінового регулювання визначається на основі звітного балансу попиту і пропозиції за попередній маркетинговий період. Кабінет Міністрів України встановлює обсяги формування інтервенційного фонду з урахуванням ситуації, що склалася на аграрному ринку, та прогнозного балансу попиту і пропозиції на

наступний маркетинговий період за окремими об'єктами державного цінового регулювання [5].

Постійне зростання обсягів експорту українського продовольства та державне регулювання й контроль АПК дозволяє говорити про те, що Україна дотримується проміжного підходу у забезпеченні продовольчої безпеки, як і більшість країн Європи. Даний підхід поєднує риси протекціоністського та експортноорієнтованого, отже його використання залежить від постійно змінюваних обставин, серед яких можна назвати і зміни показників урожайності по роках, несприятливі погодно-кліматичні умови, зміни кон'юнктури внутрішнього та зовнішнього ринків тощо. Співставлення процесів нарощування обсягів експорту зерна та гарантування продовольчої безпеки не іде у розріз із тим фактом, що на регіональному рівні продовольча безпека передбачає міжнародний поділ праці. Як зазначає М. Калінчик, міжнародний поділ праці у контексті продовольчої безпеки передбачає розміщення виробництва продовольства згідно з наявними відносними перевагами тієї чи іншої країни і торгівлю без перешкод за доступними цінами. Тобто, окремі країни можуть і повинні виробляти найбільш придатні для їх умов продукти харчування, надлишки – експортувати, а деяку частину – імпортувати [2].

На перший план в даному контексті виходить питання ціни. Необхідно зазначити, що у 2012 р. Аграрний фонд здійснивав реалізацію продовольчого зерна, а також борошна за фіксованими цінами, хлібопекарським підприємствам для виробництва ними хліба масового асортименту. Загальний обсяг реалізації Аграрним фондом зерна у 2012 р. склав 236 тис. тонн, борошна – 37 тис. тонн. Товарні інтервенції на внутрішньому ринку дозволили у 2012 р. уповільнити зростання цін на хліб масових сортів за рахунок сировинного фактора. У 2012 р. індекс споживчих цін на хліб склав 102,7%, у той час як середні ціни на продовольчу пшеницю зросли більш, ніж на 20% [1].

Дані щодо долі імпорту продовольства у загальному обсязі імпортованих товарів як детермінанти вразливості продовольчої безпеки, розраховані ФАО, представлені на рис. 2. Український показник знаходиться у межах світових показників та показників розвинутих країн. Дещо негативною є те, що починаючи із 2008 р. його значення зросло на 20 відсоткових пунктів і становило 6%.

Серед усіх детермінантів вразливості найбільш проблемними для України є дані по долі орних земель, що забезпечені обладнанням для іригації. Цей детермінант визначається як співвідношення загальної кількості земель, що мають іригаційне обладнання до загальної кількості ріллі. Саме даний показник свідчатиме про те, наскільки країна убезпечена від негативного впливу несприятливих погодних умов. За даними ФАО останніми роками пропозиція продовольства змінюється частіше під впливом зростаючої кількості

несприятливих погодних умов, зокрема посух.

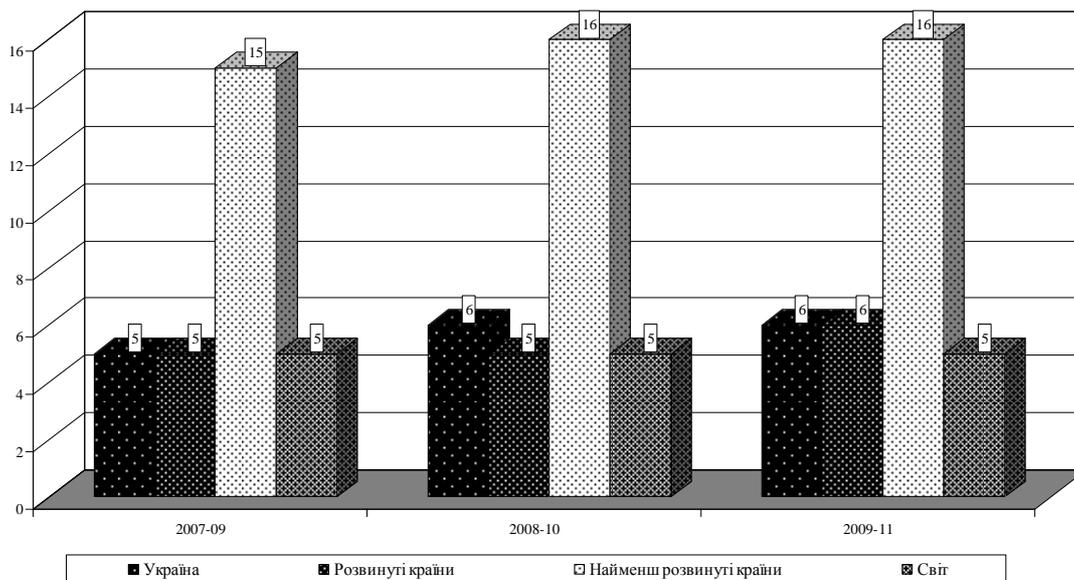

Рис. 2. Доля імпорту продовольства у загальному обсязі імпортованих товарів у відсотках

На рисунку 3 представлено показник долі орних земель, що забезпечені обладнанням для іригації у середньому за 2009-2011 рр. Очевидним є негативне значення показника по Україні. Він майже у двічі нижчий, ніж аналогічний показник по розвинутих країнах та у 3 рази, ніж світовий. Навіть не дивлячись на те, що природно-кліматична зона, в якій розташована більша частина території України не вимагає 100% забезпечення таким обладнанням, тим не менш, його кількість не є достатньою для визначення загальних детермінантів вразливості такими, що є достатніми для дотримання продовольчої безпеки.

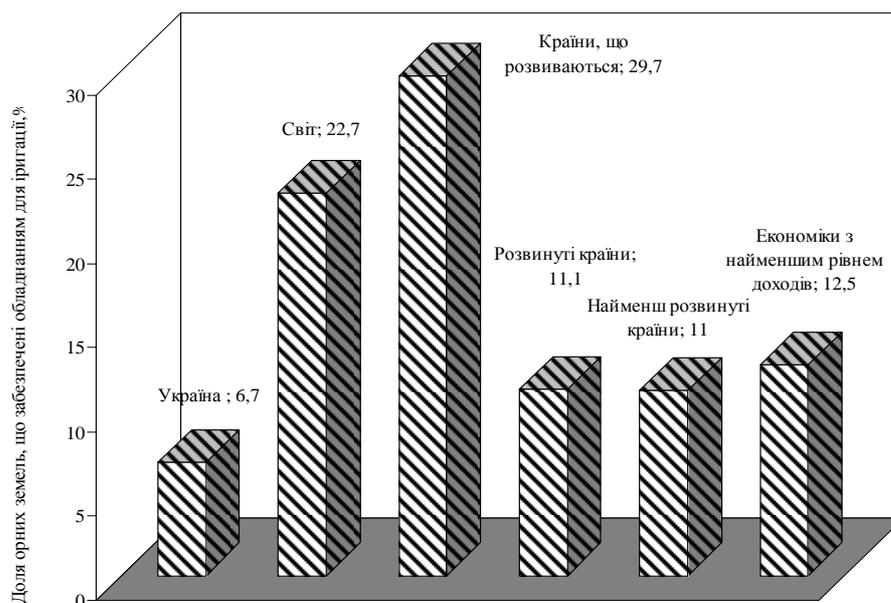

Рис. 3. Доля орних земель, що забезпечені обладнанням для іригації у середньому за 2009-2011 рр.

Необхідність зрошення доводиться тими фактами, що воно позитивно впливає як на кількість, так і на якість врожаю. У політих «штучним дощем» культур формуються потужне листя, коренева система, що забезпечує підвищення продуктивності сільськогосподарських культур. Є чимало прикладів, коли врожайність культур при зрошенні зростала в 1,5–3 разів. Також значно підвищується якість урожаю – наприклад, зростає вміст олії у сої або білка в листостебловій масі люцерни [4]. Державною програмою на 2013-2014 рр. планується збільшити зрошувані сільськогосподарські площі на 1 млн. га.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. На рівень національної продовольчої безпеки впливають численні фактори, серед яких потужність та здатність національного АПК адекватно реагувати на кон'юнктуру продовольчого ринку, надійність ресурсного забезпечення і кооперативних зв'язків АПК, наявність необхідних обсягів перехідних запасів; платоспроможність населення і доступність продовольства для всіх громадян; ступінь захищеності вітчизняних виробників продовольчих товарів від імпорتنих інтервенцій тощо. При цьому, не слід недооцінювати вплив тих факторів, що формує зовнішня політика держави, зокрема щодо збалансування заходів розвитку експортного потенціалу та забезпечення зменшення імпортозалежності.

Детермінанти вразливості продовольчої безпеки можна визначити, як основні показники, які свідчать про можливу ступінь несприятливого впливу, якого зазнає продовольча безпека держави в разі мінливості основних показників забезпечення продовольством чи кризових явищ при їх виробництві. Сьогодні для України, з числа трьох детермінантів вразливості продовольчої безпеки найбільш проблемним залишається показник по орних землях, що забезпечені обладнанням для іригації. Звертаючись до досвіду інших держав, які мають налагоджену систему зрошення, необхідно концентрувати увагу на фертигації, а також власному виробництві необхідної техніки.

Список використаної літератури

1. Звіт про стан продовольчої безпеки України у 2012 році [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://nach.com.ua/docs/index-411721.html>
2. Калінчик М. Продовольча безпека: уявна і реальна / Микола Калінчик // [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.day.kiev.ua/uk/article/ekonomika/prodovolcha-bezpeka-uyavna-i-realna>
3. Мельникене Р. Политика обеспечения продовольственной безопасности стран ЕС: развитие и перспективы // Раса Мельникене, Артём Волков, Вильма Дапкute // Развитие АПК в контексте обеспечения продовольственной безопасности: материалы VIII Международной научно-практической конференции (9-10 сентября 2010 г. Минск). – Минск : Институт системных исследований, 2011. – С. 160– 165

4. Петренко І. Спрага іригації [Електронний ресурс] / Ігор Петренко // Агробізнес сьогодні – 2013. – №8(255) – Режим доступу : <http://www.agro-business.com.ua/2010-06-11-12-53-22/1576-2013-05-21-11-36-54.html>

5. Про державну підтримку сільського господарства України : Закон України від 24.06.2004 р. № 1877-IV : поточна редакція – 11.08.2013 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1877-15/page>

6. Сухоруков А. І. Щодо методології комплексного оцінювання складників економічної безпеки держави / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3 (28). – С. 5-15.

7. Food security indicators [Electronic resource] : Statistics of FAO. – Access mode : http://www.fao.org/fileadmin/templates/ess/foodsecurity/Food_Security_Indicators.xlsx

8. Trade Reforms and Food Security : Conceptualizing the Linkages / Commodity Policy and Projections Service, Commodities and Trade Division Food and Agriculture organization of the United Nations. – Rome : 2003. – 315 p.

Анотація

Детермінанти вразливості продовольчої безпеки держави

Волченко Н. В.

Статтю присвячено дослідженню окремих аспектів продовольчої безпеки країни. Автором здійснено узагальнення даних щодо формування деяких індикаторів системи продовольчої безпеки, зокрема детермінантів вразливості; сформульовано висновки відносно оптимальності поточних показників вразливості продовольчої безпеки у світі та в Україні.

Ключові слова: продовольча безпека, детермінанти вразливості продовольчої безпеки, імпорт, іригація, продовольство.

Аннотация

Детерминанты уязвимости продовольственной безопасности государства

Волченко Н. В.

Статья посвящается исследованию отдельных аспектов продовольственной безопасности государства. Автором осуществлено обобщение данных относительно формирования некоторых индикаторов системы продовольственной безопасности, а именно детерминантов уязвимости, сформулированы выводы относительно оптимальности текущих показателей уязвимости продовольственной безопасности в мире и в Украине.

Ключевые слова: продовольственная безопасность, детерминанты уязвимости продовольственной безопасности, импорт, ирригация, продовольствие.

Annotation

The determinants of vulnerability of food security

Volchenko N. V.

The article deals with some aspects of food security. The author made a generalization of data on the formation of some food security indicators, including the determinants of vulnerability. The conclusions with respect to the optimality of current indicators of vulnerability of food security in the world and in Ukraine.

Keywords: food security, vulnerability determinants of food security, import, irrigation, food.